

D.B. JOCHEMS
EN R. KOK

Al enkele dagen vóór 3 februari 1944 gaat er een gerucht door Kamp Vught: Himmler komt! *Reichsführer* SS Heinrich Himmler, de gevreesde baas van alle concentratiekampen, komt inderdaad. Hij bezoekt ook de werkbarakken van Philips, en hij ziet de gevangenen van het Philips-Kommando aan het werk. Mooie producten en – soms vervalste! – grafieken krijgt hij te zien die een fraai beeld geven van de productie. Himmler is onder de indruk; hij wil weten wie dit zo goed heeft georganiseerd.

Politiek gevangene Bram de Wit, technische leider van de werkplaats, wordt opgeroepen. Bij het horen van zijn naam vraagt Himmler of hij familie is van Johan de Witt, raadspensionaris in de Gouden Eeuw? De Wit bevestigt noch ontkent het. 'Dat was ik juist aan het uitzoeken toen ik opgepakt werd.' Himmler voert een kort gesprek met hem over de redenen van zijn gevangenschap en bij het afscheid geeft hij De Wit een hand. '.. In het kamp werd nog dagen over die hand gesproken', schrijft David Koker in zijn dagboek.

De bijzondere geschiedenis van het Philips-Kommando in Kamp Vught

'Kennisscholier van WO II te vrijblijvend', stond er 27 februari 2006 te lezen op de voorpagina van de *Volkskrant*. De verslaggever geeft aan dat middelbare scholieren veel meer kennis van de Tweede Wereldoorlog moeten krijgen. 'De aandacht voor de oorlog en zijn hedendaagse relevantie is nu te vrijblijvend'. Hij verwijst in zijn bijdrage

naar de onlangs verschenen notitie van staatssecretaris Ross-Van Dorp van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, *Raak de juiste snaar*, waarin zij haar herdenkingsbeleid voor de periode 2006-2010 ontvouwt. Het voorlichtingsbeleid is volgens de staatssecretaris 'te algemeen' geweest. 'Het moet de komende jaren expliciet op jongeren en hun opvoeders worden gericht. Daarbij zijn twee zaken van belang: kennis en bewustwording'.

Het gaat mevrouw Ross vooral 'om de betekenis van de historie voor de waardering van de rechtsstaat, de vrijheid en democratische grondrechten'. Zij richt zich op de groep van tien tot vijftien jaar 'omdat zij nog een 'open

mind' hebben wat betreft ontvankelijkheid en vooroordelen'.

Er kwam veel kritiek op deze opmerkingen van de staatssecretaris. U las dat ondermeer in het vorige nummer van *Kleio*. De Tweede Wereldoorlog is immers een periode waaraan in het onderwijs veel aandacht wordt besteed.

DR. D.B. JOCHEMS IS SECRETARIS VAN DE STICHTING GESCHIEDSCHRIJVING PHILIPS-KOMMANDO, COLLEGA RENÉ KOK IS DOCENT GESCHIEDENIS AAN HET ST.-JANSLYCEUM IN DEN BOSCH.

Maar natuurlijk duiken ook telkens weer andere en tot dan toe niet erg bekende aspecten van die oorlog op. Eén daarvan is het bestaan van een 'Philips-Kommando' in Kamp Vught. Hierover gaat de website www.philips-kommando.nl

Het Philips-Kommando is de groep van 3.100 gevangenen, mannen en vrouwen, die in de achttien maanden tussen februari 1943 en september 1944 korte of langere tijd tewerk gesteld waren bij de werkplaats die Philips binnen het prikkeldraad van het Kamp Vught exploiteerde. Waaronder 600, voornamelijk vrouwelijke, joodse gevangenen. Deze geschiedenis is verwerkt in de website, en kan met behulp van een docentenhandleiding gebruikt worden. De auteurs hebben als doelgroep de leerlingen van 3 havo en vwo (en mogelijk ook die van vmbo-t) voor ogen en dan in het kader van een klassikale behandeling. En daarnaast leerlingen uit de bovenbouw van havo en vwo, die aan de slag moeten met een profielwerkstuk of een praktische opdracht. Vanzelfsprekend is bovendien elke 'gewone' geïnteresseerde welkom op de site.

Het ontstaan van het Philips-Kommando

In januari 1943 komt er een dringend verzoek vanuit Berlijn op de directietafel van Philips in Eindhoven. De dan 37-jarige Frits Philips heeft de leiding, maar staat onder toezicht van een *Verwalter*. Deze Duitse manager moet zorgen dat de productiecapaciteit van Philips zo veel mogelijk wordt benut. Philips wordt min of meer opgedragen om werk aan gevangenen te verschaffen in het net gereed gekomen SS-Konzentrationslager Herzogenbusch.

Eerst weigert Frits Philips. Maar na overleg – ook met mensen uit het verzet – gaat hij overstag. Eén van zijn overwegingen – zo zegt hij later – is: bij instemmen kan er wellicht iets voor de gevangenen gedaan worden.

Met het oog daarop stelt hij ook een aantal voorwaarden aan zijn medewerking:

- Philips heeft de leiding over de werkplaats;
- Philips-medewerkers uit Eindhoven kunnen het kamp vrij in- en uitgaan;
- Philips bepaalt welk werk er wordt

gedaan, op welke wijze en met hoeveel mensen;

- Philips bepaalt welke gevangenen als werkracht worden ingezet;
- Philips verzorgt voor de werkers dagelijks een warme hap;
- Philips betaalt de gevangene voor hun werk.

Tot zijn verbazing stemt de SS met alle voorwaarden in.

Achteraf bezien lijkt Frits Philips de betrouwbaarheid van de SS om zich te houden aan afspraken toch wel wat te hebben overschat. Van de loonbetaling is weinig terecht gekomen. Bijna de volle achttien maanden is dat wel het geval geweest met de dagelijkse verstrekking van de zogenaamde Philipprak, de warme hap die dagelijks rond 4 uur bij het werk uitgedeeld werd.

Met de voorwaarden van eigen zeggenschap van Philips hielden de SS-ers redelijk rekening zolang – vooral in het eerste jaar – hun belangen parallel liepen met die van Philips. Beide partijen wilden immers zoveel mogelijk gevangenen aan het werk zetten. Philips om ze daarmee min of meer te kunnen beschermen. De kampcommandant om geld voor zijn SS-baas in Berlijn te verdienen. Philips moest per dag voor tewerkstelling van een ongeschoolde gevangene 3 gulden betalen, en voor een geschoolde 4 gulden 50.

Spelers

De Philips-directie belastte de bedrijfsleider van de apparatenfabriek, jhr. ir. R.E. Laman Trip, met de supervisie over de werkplaats. Organisator C.H. Braakman en technicus Peuscher waren zijn naaste medewerkers. Met zo'n tien andere Philips-medewerkers kwamen zij vrijwel dagelijks uit Eindhoven voor technische, maar ook morele, begeleiding en instructie. Zij vormden voor de gevangenen het welkome contact met de wereld buiten. Zij brachten boodschappen over aan verwanten en namen grote risico's door briefjes mee naar buiten te smokkelen.

In het bijzonder moet Braakman genoemd worden als de durver, die met listig spel probeerde de kampleiding die beslissingen te laten nemen die ten goede kwamen aan de gevangenen.

Voor de dagelijkse leiding van de feitelijke werkzaamheden werd een soort

bedrijfsstaf van gevangenen ingesteld, de zogenoemde *Häftlinge*-staf. In de belangrijke beginperiode waren dat ir. Bram de Wit als technisch leider, Dirk Wissink voor personeel en Arie Heijkoop voor de administratie. Deze politieke gevangenen beraadslaagden vrijwel dagelijks met Braakman en Peuscher, zowel over de voortgang van de productie en de aanvoer van materiaal als over de mogelijkheden om nog meer gevangenen een werkplek te geven. Samen met de Philips-leiding had De Wit ook de moeilijke taak om nieuwe werkers te kiezen uit een lijst die door de administratie van de *Kommandantur* werd geleverd.

Toevallig had een daar werkzame gevangene dikwijls de kans om op die lijst namen van nieuw gevangen genomen mannen te zetten die hem qua opleiding en achtergrond geschikt leken.

Met enkele voormannen van afdelingen vormde de bedrijfsstaf de 'Nachtwacht', zogenoemd nodig om de eigendommen van Philips te bewaken. Zij sliepen in een apart deel van een werkbarak en liepen beurtelings ook wacht. Maar zij luisterden ook naar de Engelse radio en vormden een soort denktank, die zocht naar manieren om de tegenspelers te 'bewerken'.

Tegenspelers

Die tegenspelers in het spel rond het Philips-Kommando waren de kampcommandant en zijn medewerkers. Allen SS-ers met een harde opleiding en dienovereenkomstig optreden.

Er zijn drie commandanten in Kamp Vught geweest. Hun voormalige beroep was ivoorsnijder, bakker en drogist. De eerste, Chmielewski, was een goed organisator, maar lui, drankzuchtig en corrupt. Dit maakte hem wel tot een geschikt persoon voor Philips om zaken mee te doen. Hij was ook trots op zijn Philips-Kommando.

De tweede, Grünwald, was meedogenloos. Hij was verantwoordelijk voor het bunkerdrama in januari 1944 (de opsluiting van 74 vrouwen in een kleine cel, met 10 doden als gevolg).

De derde, Hüttig, was berekenend en sluw. Hij was erop uit – en uiteindelijk met succes – om een einde te maken aan de grote mate van zeggenschap van Philips binnen het kamp.

De SS-bewakers werden bijgestaan door Kapo's, Duitse criminelen en communisten die optraden als hulpbewakers bij *ArbeitsKommando's* van mannen, maar niet bij het Philips-Kommando. Speciaal voor dit werk aangetrokken Nederlandse NSB-vrouwen zorgden, onder leiding van een Duitse 'Oberknoll', voor de bewaking van vrouwelijke gevangenen.

De groei van het Philips-Kommando

Op 21 februari 1943 gingen 22 'menselijke wrakken' aan het werk voor de Philips Speciale Werkplaats B677. Het waren ernstig verzwakte politieke gevangenen, afkomstig van Kamp Amersfoort. Dit aantal groeide in vier maanden tot 500 mannelijke politieke gevangenen. Voor joden en vrouwen was er toen nog geen plaats. Er werd veel geïmproviseerd om tijdelijk werk voor deze belangrijk geachte Nederlanders te vinden, want pas eind april kon met de productie van radio's en scheerapparaten begonnen worden.

Heel bizar is dat een joodse ingenieur samen met een hoge SS'er bij Nederlandse bedrijven machines voor de Philips-werkplaats moest aankopen. Hij kreeg zelfs de gelegenheid dat werk voort te zetten toen hij na enige tijd zelf in Kamp Vught opgesloten was.

Voor hoger opgeleiden kwam er als eerste een Schrijfkamer voor het overschrijven van documenten, die bij het bombardement op de Philips-fabrieken van december 1942 waren beschadigd. Als alles gekopieerd was, begon men vrolijk weer opnieuw.

Een Rekenkamer werd opgericht voor onder meer uitvoering van opdrachten van het Natuurkundig Laboratorium van Philips. Een Tekenkamer verschaftte onderdak aan kunstenaars en bouwknudigen, en voerde onder andere opdrachten uit van het Bouwbureau. Van hard werken was dikwijls geen sprake, maar de SS-ers hadden daarmee, zoals afgesproken, ook niets te maken.

In het algemeen probeerde de *Häftlinge*-staf naar buiten toe altijd de indruk te wekken van een efficiënte bedrijfsvoering bij de productie-afdelingen. Er werd een productieplanning gemaakt, er werd tijd geschreven en er werden statistieken bijgehouden. Er werden door de gevangenen echter ook mogelijkheden tot sabotage aangegrepen, wat door de staf oogluikend werd toegestaan. Zo konden bij de radiobuizen dunne wolframdraadjes en roosters licht beschadigd worden. Ze passeerden dan wel de eindcontrole, maar aan het front functioneerden ze niet meer. Een klein deukje in een deeltje van de knijpkat had hetzelfde effect.

Er werden waar mogelijk ook andere vormen van gecamoufleerde sabotage toegepast.

Van juni 1943 tot begin 1944 groeide het aantal werkers van het Philips-Kommando tot uiteindelijk zo'n 1200 mannen en vrouwen. In acht barakken waren 25 productieafdelingen actief en 15 ondersteunende diensten. Behalve radio's en scheerapparaten liepen er nu ook knijpkatten, transformatoren en condensatoren van de band. Ouderen maakten handmatig paperclips, en er werd emailleerwerk voor derden verricht.

Er werkten nu ook vrouwen en joden. Begonnen was met de productie van *kriegswichtige* radiobuizen om jonge joodse vrouwen te mogen tewerkstellen. Een gefingeerde psycho-technische test was nodig om de kampcommandant ervan te overtuigen dat alleen jonge joodse vrouwen over het vereiste *Fingerspitzengefühl* beschikten om deze radiobuizen te maken. Op deze manier konden uiteindelijk zo'n 500 joodse vrouwen werk krijgen.

Voor 100 joodse mannen was werk in de nachtdienst bedacht. Voor deze joodse gevangenen betekende dit vrijstelling van transporten. Maar ook voor anderen was het werken bij Philips gewild. In de werkbarakken was men veilig voor de niets ontziende SS'ers. Die mochten daar volgens afspraak niet komen, want dat zou het werkproces verstoren.

Maar buiten die barakken was dat heel anders. Ook zij die deel uitmaakten van het Philips-Kommando moesten soms urenlang op appel staan. Hun huisvesting was even primitief en slecht als die van de andere gevangenen. Ook zij leefden net als de anderen voortdurend in onzekerheid over hetgeen hen te wachten stond: deportatie naar het Oosten, mishandeling of opsluiting in de bunker. En onzekerheid over het lot van de achtergebleven familieleden.

Afbouw

Na maart 1944 was het afgelopen met het bloeiende Philips-Kommando. De Nachtwacht werd opgeheven, de toegang van Philips-mensen uit Eindhoven werd aan banden gelegd. De SS-ers probeerden de joodse gevangenen toch op transport te stellen. Twee keer kon dat verhinderd worden, mede dankzij de hulp van de *Verwalter* in Eindhoven. Zelfs konden negentig joodse mannen die al in Westerbork aangekomen waren, weer door Laman Trip teruggehaald worden. De derde keer, begin juni 1944, lukte het de kampcommandant toch om Vught 'Judenrein' te maken. 's Nachts vertrokken vierhonderd joodse vrouwen en kinderen en honderd mannen in volgepropte veewagens op een vierdaagse reis naar Auschwitz.

Een week vóór het jodentransport waren reeds vrijwel alle leidinggevenden van de Philips-werkplaats naar Dachau getransporteerd. Daarmee kwam een

einde aan de eigen zeggenschap van de Philipsleiding. Onder supervisie van een medewerker van de Eindhovense *Verwalter* werd nog wel zo goed en zo kwaad als het ging doorgegaan met de productie. Daarvoor werden zevenhonderd nieuwe mannen en vrouwen ingezet, waaronder Franse en Belgische politieke gevangenen.

Na Dolle Dinsdag, begin september 1944, kwam er een einde aan het Kamp Vught en daarmee ook aan het Philips-Kommando.

Het lot van de joodse werkers

Bij aankomst in Auschwitz-Birkenau kregen de joodse werkers van het Philips-Kommando een speciale behandeling als 'Philips-Facharbeiter'. Zij gingen niet naar de gaskamers, maar zij werden ondergebracht in barakken. Binnen een week konden al zo'n tweehonderd vrouwen dit vernietigingskamp weer verlaten om radiobuizen te gaan maken bij een nieuw bedrijf van Telefunken in Reichenbach. De meeste van de overige vrouwen volgden enkele weken later. De moeders met kleine kinderen moesten helaas achterblijven in Auschwitz.

De mannen gingen na drie maanden Auschwitz – na hard werken in een buiten-Kommando – ook naar Reichenbach om als zogenaamd geschoolde *Radiotechniker* bij Hagenuk aan het werk te gaan voor de Duitse oorlogsvoering. Kennelijk was het in juni 1944 voor het Nazi-regime belangrijker om joden als werkracht in te zetten voor de oorlogsproductie dan hen te liquideren.

Dat was – schreef Peter Klein – het werk van een klein bureau op het hoofdkwartier van de SS in Berlijn, dat de tewerkstelling van gevangenen van concentratiekampen tot taak had. Deze interventie heeft er toe geleid dat van de zeshonderd joodse werkers van het Philips-Kommando er ongeveer vierhonderd de oorlog hebben overleefd.

Hetzelfde bureau zorgde er overigens vermoedelijk ook voor dat een 50-tal niet-joodse vrouwen die begin september 1944 vanuit Vught naar het Kamp Ravensbrück gedeporteerd waren, drie weken later vandaaruit ook naar Reichenbach gebracht werden om bij datzelfde Telefunken-bedrijf te gaan werken, hoewel ze nauwelijks ervaring hadden met maken van radiobuizen.

Na de oorlog

Veel van de overlevenden hebben na de oorlog op verschillende manieren, individueel en gezamenlijk, hun dank betuigd aan de Philips-leidinggevenden. Voor veel oud-gevangenen is Frits Philips het symbool van de menselijke betrokkenheid van het bedrijf. Er is echter ook een klein aantal overlevenden van het Philips-Kommando, dat tot op heden van mening is dat Philips dankzij hun werk winst heeft gemaakt met de exploitatie van de werkplaats in Vught. Maar na de oorlog is berekend dat Philips al met al een verlies van meer dan één miljoen gulden heeft geleden. Daarnaast zijn er ook voormalige werkers die zeggen hun gunstig lot te danken te hebben aan toeval of aan hun eigen overlevingsdrift.

Onder historici wordt over de rol van (Frits) Philips in de oorlog verschillend geoordeeld. Er zijn er die in de jaren direct na de oorlog spreken van collaboratie met de Duitsers, nog verergerd door de vestiging van een werkplaats in Kamp Vught.

Vele anderen oordelen, zeker toen wat later het denken in goed-fout of zwart-wit werd verlaten, genuanceerder. Volgens sommigen zullen naast bedrijfsbelangen humanitaire overwegingen ongetwijfeld ook een rol hebben gespeeld bij zijn beslissing om op het verzoek uit Berlijn in te gaan. Als belangrijk sociaal motief wordt dan gedacht aan het voorkomen dat personeelsleden in Eindhoven – tijdelijk werkloos geworden door het bombardement van december 1942 – naar Duitsland overgebracht zouden worden in het kader van de *Arbeitseinsatz*.

Hoe dan ook, voor de gevangenen die deel hebben uitgemaakt van het Philips-Kommando, is de beslissing van Frits Philips een goede geweest. Sommigen noemen hem 'de Schindler van Vught'. De staat Israël heeft hem in 1996 geëerd voor zijn rol bij de bescherming van de joden in de oorlog door toekenning van de Yad Vashem onderscheiding.

www.philips-kommando.nl

De website geeft in een introductie algemene achtergrondinformatie over het Kamp Vught en over Philips. Vervolgens worden achttien personen ten tonele gevoerd die op verschillende

De reizende tentoonstelling

'Licht in het Donker. Het Philips-Kommando in Kamp Vught' zal te bezichtigen zijn in Eindhoven in het najaar en in Den Haag in 2007. Informatie over data en de toekomstige locaties is verkrijgbaar bij het Nationaal Monument Kamp Vught www.nmkampvught.nl of via 073 6566764.

Informatieboekje

D.B. Jochems (sam.), *Licht in het Donker. Het Philips-Kommando in Kamp Vught*, uitgeverij de Philipsak, Belevissen en Achtergronden (Voerendaal 2005).

Literatuur

P.W. Klein en Justus van de Kamp, *Het Philips-Kommando in Kamp Vught* (Amsterdam/ Antwerpen 2003). Een wetenschappelijk overzicht van de geschiedenis van het Philips-kommando.

Egodocumenten en verhalen; David Koker, *Dagboek geschreven in Vught* (Amsterdam 1977 - herdruk in 1993). Jan van de Mortel, *Kamp Vught: januari 1943- september 1944* (Vught 1990). H. van Stekelenburg, *Kamp Vught en de Vughtenaren* (Vught 1984).

manieren bij het gebeuren betrokken zijn geweest. Dat gebeurt aan de hand van de thema's: Dagelijks Leven, Werken, Sleutelfiguren en Joodse Werkers. Tot slot zijn er een afsluiting, een bronnenoverzicht en een begrippenlijst te vinden. Zowel bij de personen als bij de thema's zijn vragen en opdrachten geformuleerd.

Voor het gebruik door leerlingen is een (gratis) docentenhandleiding beschikbaar, te bestellen via de website van Nationaal Monument Kamp Vught: www.nmkampvught.nl Alle praktische informatie over de inhoud, toegang, doelgroep, gebruik, leerdoelen, opzet van de website en een mogelijke werkwijze is daarin opgenomen. ■